

Dámské účesy 15. století

*praktické poznámky
k vybraným úpravám vlasů
a pokrývek hlavy
pro živou historii*

Mgr. Veronika Pilná

Dámské účesy 15. století

---

obecně:

- úprava ženské hlavy dána křesťanskou tradicí
  - účes, použitá pokrývka a doplňky odrážela společenské i individuální zvyklosti
  - při práci s prameny (ikonografií) je třeba individuálně posuzovat jednotlivá zobrazení (finální vzhled zobrazeného je často závislý na dovednosti autora)
  - drobné rozdíly jsou mezi jednotlivými kraji, ale vzhledem k množství dochovaného materiálu (a nerovnoměrnosti úrovně i počtů) nelze striktně říci, co je typické
-

V této prezentaci se budu věnovat záměrně spíše středním vrstvám (měšťanstvo, služebné apod.). Čepce, heniny a další módní variace burgundské módy by zasloužily vlastní prezentaci a pro naše účely je skutečně prakticky nevyužijeme ... (až na pár výjimek.)

Nepokryté vlasy

- specifikum neprovdaných panen (jejich postavení se v oblasti úpravy vlasů odráželo více a více, v 16./17. století se rozlišovalo, zda dívka své panenství uchovala - květinové či kovové věnečky; neprovdaná dívka, která pannou nebyla - slaměný věnec. *Více A. Nachtmannová, 2007*)
- možnosti:
  - velmi mladé dívky (spíše holčičky, děti) rozpuštěné vlasy s vínkem
  - spletené copy tažené podél obličeje
  - prameny omotané a zpevněné šňůrkou tažené podél obličeje
  - víněk (... a pro úplnost šlechtické koruny, diadémy), třásně
  - čapky na rozpuštěných vlasech a barevné kápě(?) (spíše 2. pol. 15. stol.)

ženy při práci, zač. 15. stol. – téma: Gaia Cecilia a další ženy při práci, z Boccacio, Giovany: De claris mulieribus, provenience: Francie, Britská národní knihovna, Royal 16G.V., 56r
- *mezi ženami pravděpodobně mladá dívka, pracuje s rozpuštěnými vlasy*

děti odcházející od (?) prvního přijímání, 1445-50 - Weyden, Rogier van der: Sedm svátostí, desková malba, dnes Koninklijk Museum voor Schone Kunsten, Antwerpy

- *dívka mezi chlapci má naznačené rozpuštěné vlasy a přes ně přetažený pravděpodobně plášť*

neprovdané členky rodiny - Holbein, Hans st.:
Epitaf rodiny Walterů, 1502, provenience
Augsburg - dnes Staatsgalerie, Augsburg
- „výčet“ *variant dívčích účesů*
- *pozor! šlechta*

úprava hlavy světice - Weyden, Rogier van der:
Sv. Markéta a sv. Apolena (detail sv. Apolena),
1445-50, olej na dřevě – dnes Staatliche
Museen, Berlín
- *tavý vínek na rozpuštěných vlasech, tato
tradice přešla i do lidových krojů*

vzdělávání urozených mladých dívek v domácích pracích - Jacques Legrand: Le Livre de bonnes moeurs, 15. stol. – dnes Chantilly, musée Condé, signatura Ms297-folio, str. 117v

- dívky při práci s rozpuštěnými vlasy a různými typy vínků

rozpuštěné vlasy světice - Anonym: Odpočinek při útěku do Egypta (detail středního panelu), 1475-80 – dnes Musée du Louvre, Paris

mladá služebná - Mistr života panny Marie: Narození panny Marie, c. 1470, desková malba - dnes Alte Pinakothek, Mnichov

- *copy tažené podél obličeje jako pracovní účes*

dívka s myrtovým věnečkem - Lochner, Stefan: /Představení/ Krista v chrámu, 1447 – dnes Hessisches Landesmuseum, Darmstadt

zadní pohled na účes s pletenci a čelenkou – Mistr „domácích knih/památníků“: Merkurovy děti, 1475-85 – dnes hrad Wolfegg - *čelenka pravděpodobně vzadu zavázána*

prostovlasá žena ve
vesnickém prostředí
- Anonym: Advent a
triumf Kristův (detail
na vraždění
neviňátek), cca.
1480 – dnes: Alte
Pinakothek, Mnichov
- *matky se
zavinutými hlavami,
mezi nimi (snad)
postava služebné*

děvečky v pozadí - Mistr Schottenského oltáře: Narození panny Marie (oltář), 1469, - dnes Vídeň, Schottenstift
- *služebná a kuchařka s nepokrytými vlasy a vínky*

vínek "perlovec" -
Dürer, Albrecht:
portrét dívky z rodiny
Fürlegerů, 1497, olej
na plátně - dnes Stadel
Museum, Frankfurt
(*Jasný důkaz, že naducaný
válec ze sametu křížem
omotaný kusem prýmku, sice
nějakou předlohu má, ale ta
původní forma je značně
odlišná ... ☺*)

varianta s vínkem - Schongauer, Martin:
kresba mladé dívky (detail), 2. pol. 15. st.,
kresba – dnes Paris, musée du Louvre

varianta s prameny vlasů omotanými šňůrkou
(stužkou ...) - Schongauer, Martin: Moudré
panny, před 1483 – dnes Museum of Fine Arts,
Budapest

mladá služebná s čapkou - Holbein, Hans:
Narození panny Marie (oltář), 1493 – dnes: Dom
Mariae Heimsuchung, Weingarten Kloster

soukenná (?) čapka s
třásněmi na účesu z
pletenců - Mistr
„domácích
knih/památníků“ z
hradu Wolfegg:
Niderwildjagd (detail),
1489, kolorovaná kresba
– dnes hrad Wolfegg

soukenná (?) čapka na účesu z
pletenců s třásněmi - Mistr
„domácích knih/památníků“:
Hráči karet (detail), 1485 – dnes
Rijksmuseum Amsterdam

Vlasy s vinutím

- během 15. století se objevují varianty zavítí v hlavy se záměrně částečně odkrytými vlasy i zcela zahalenými
- lze vyslovit pravidlo, že čím starší žena byla, tím bylo zavítí pečlivější (*můžete klidně polemizovat ...☺*)

TYPY ROUŠEK

- hladké bílé
- s „kruselerovými“ okraji či našitými perličkami
- barevné a zdobené roušky
- se skládanými okraji

postava sv. Anny se světle oranžovou rouškou, v popředí služebná s bílou - Holbein, Hans: Narození panny Marie (oltář), 1493 – dnes: Dom Mariae Heimsuchung, Weingarten Kloster

---

různé úpravy roušek vdaných žen - Lochner, Stefan: /Představení/ Krista v chrámu, 1447 – dnes Hessisches Landesmuseum, Darmstadt

- zleva: sv. žlutá s „kruselerovým“ okrajem, bílá, růžová (či část pláště), překrytí bílé roušky pláštěm

velice neobvyklá forma zavutí kombinující i dvě barvy materiálů - Hey, Jean: Setkání ve zlaté bráně (detail), 1488 - National Gallery, Londýn

barevná rouška či kápě přes bílé zavutí - Anonym: Ukřižování (detail), 1491, olej na dřevě – dnes: Museum für Kunst- und Kulturgedichte, Lübeck

služebná se zdobenou rouškou, vínkem a částečně odrkrytými vlasy - Mistr z Mariapfarru: Narození panny Marie (oltář), 1495, provenience: Rakousko – dnes farní kostel Salzburg

Mistr Schottenského oltáře: Narození panny Marie (oltář), 1469, - dnes Vídeň, Schottenstift

rouška se skládanými okraji, copy a třásněmi - Mistr „domácích knih/památníků“: Milenci, c. 1485 – dnes Rijksmuseum Amsterdam

rouška se skládanými okraji, „přepadem“ a omotávanými copy - Mistr BXG: Milenci, provenience Německo – více informací nezjištěno, on-line na www.bettinaschreier.com

rouška s „přepadem“ a omotávanými prameny - Mistr „domácích knih/památníků“: návrh na malbu na tabulku k vitrážím s tématem dvorské lásky (detail), c. 1475–90 – bližší info nezjištěno, dostupné on-line na www.vidimus.org

rouška s „přepadem“, se skládanými okraji a copy - Mistr „domácích knih/památníků“: Aristoteles a „Phylis“, 1485, kresba – dnes: Rijksmuseum, Amsterdam

úprava roušky vesničanky -
Schongauer, Martin: Rodina
vesničanů jede na trh, 1473-75 –
dnes Ermitáž, Petrohrad

Podložení roušky v zadní části

příklad roušky rozšířené v zadní části - Wolgemut, Michael:
Portrét Uršuly Tucherové, 1478 -
Staatliche Museen, Kassel

falešný cop z plátěných dutinek, 15.-16. stol., dnes Allgäuer Landesmuseum, Kempten,
foto a více na www.bettinaschreier.com

PŘIBLIŽNÁ KRAJOVÁ SPECIFIKA

- v oblasti Nizozemí a Francie v ikonografii hojně **barevné kápě** – v oblasti střední Evropy se s tímto prvkem neseťkáváme
- **třásně** na rouškách i v dívčích účesech nacházíme na ikonografii z Německa a Švýcarska
- Čechy jsou značně konzervativní (husitské hnutí)
- černý panenský vínek se zdá do jisté míry internacionální
- vínky z květin a z kovu také rozšířené po celé Evropě
- v týle rozšířené (podložené) roušky hojně nacházíme v Německu, Rakousku a v Čechách

Demostrace ...

- 1) rozdělíme vlasy
pěšinkou uprostřed
- 2) z každé poloviny
upleteme cop
- 3) do poslední třetiny
připleteme
provázek, kterým
cop zavážeme

4) copy překřížíme nad čelem a přivážeme/ přisponkujeme

5) doupravíme (pírka, špendlíky)

- Pokud máte kratší vlasy, rozdělte vlasy pěšinkou a omotejte je provázkem.
- Copy lze plést pod roušku i opačně od čela dolů.

varianta s čelenkou (s třásněmi) pro neprovdané dívky
– podle kreseb Mistra „domácích knih/památníků“ z
hradu Wolfegg a Bernské kroniky Diebolda Schillinga
- *nebo spíše pro děvčata s (polo)dlouhými a
nebarvenými (!) vlasy*

↓ vinutí turbanovitého typu bez předělu nad hlavou
(zavíjet lze také od půlky roušky)

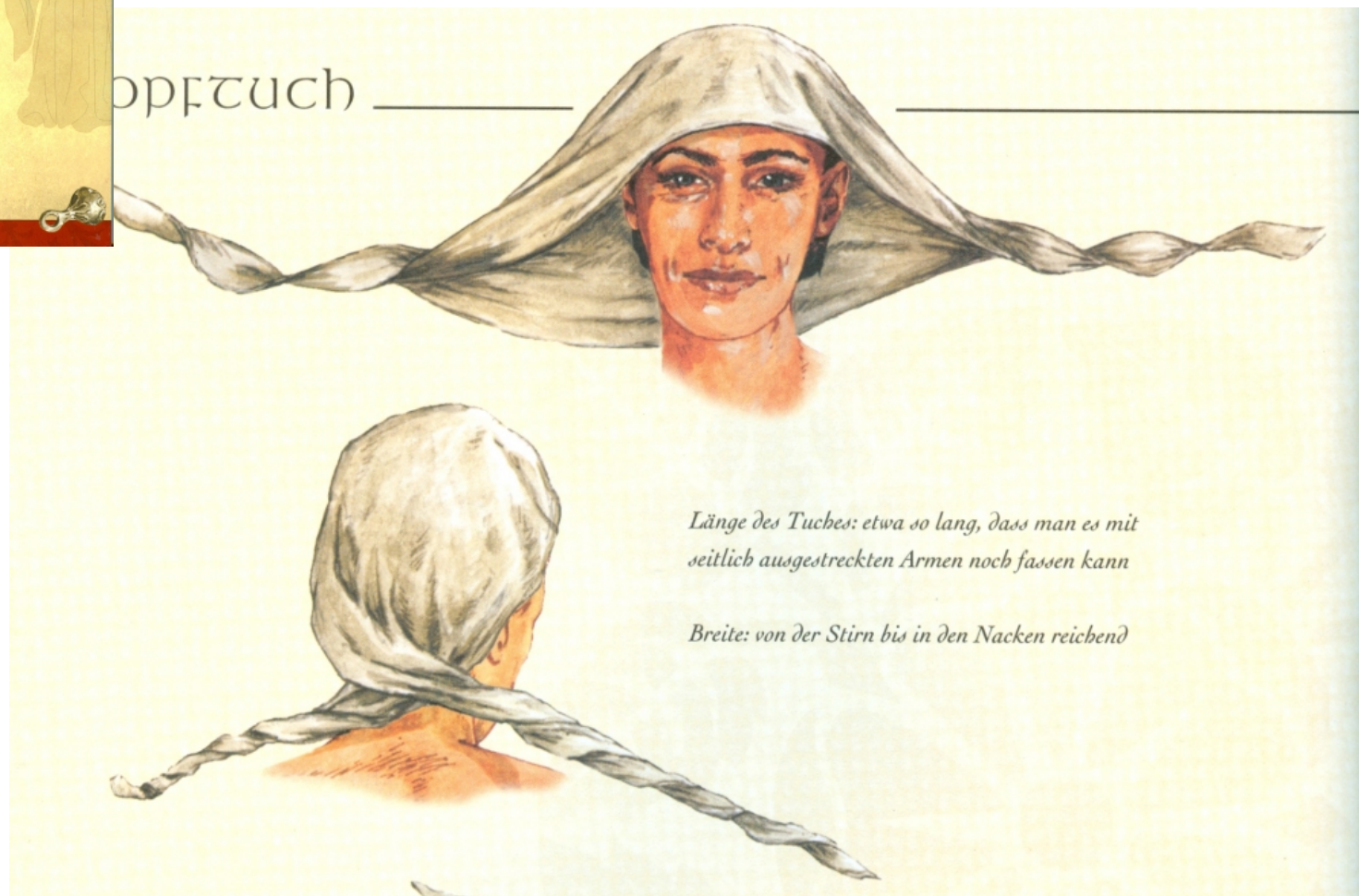

zavití křížem – klasický postup

převzato z knihy

Zerkowski, Wolf; Fuhrman, Rolf. *Kleidung des Mittelalters selbst anfertigen*. Zauberfeder 2008, ISBN 978-3-938922-04-0

WOLF ZERKOWSKI / ROLF FUHRMANN

BELEIDUNG DES MITTELALTERS SELBST ANFERTIGEN

GRUNDAUSSTATTUNG FÜR DIE FRAU

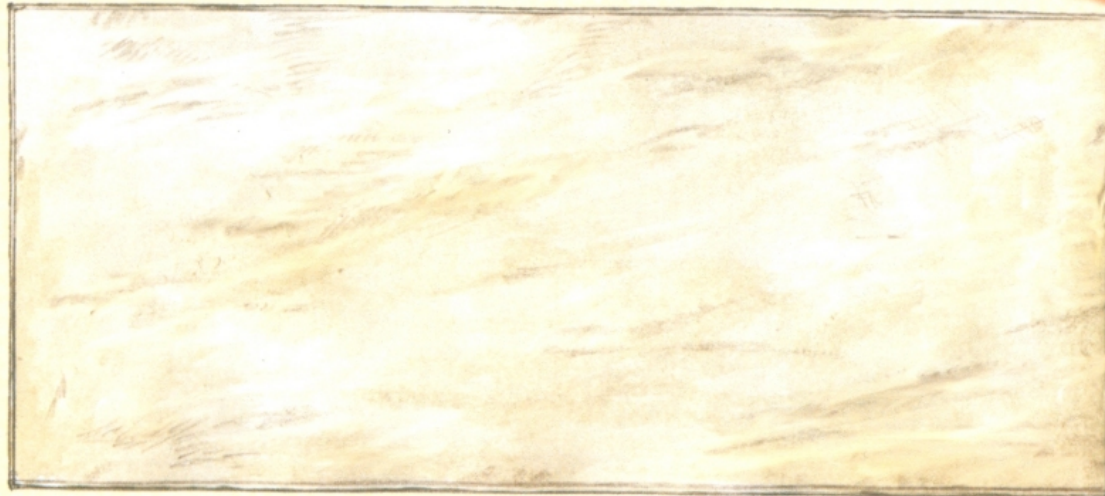

Zusatzstück

Die zusammengedrehten Enden
über der Stirn einmal verknöten,
Enden an beiden Seiten nach
unten führen und unterstecken ...

... passt!

Länge etwa 1,40-1,60 m, Breite 50-70 cm

Pokud ve střední části
roušku vyšijeme a vážeme
jí křížem, nad čelem bude
tento pruh viditelný ...

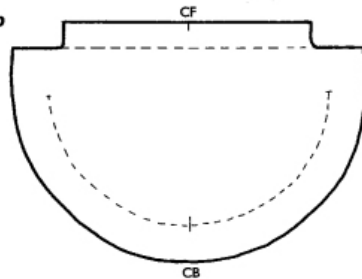
Länge etwa 1,40-1,60 m, Breite 50-70 cm

Kam pro další informace?

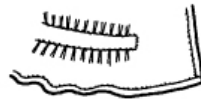
3a

b

c

d

3. Round hoods, mid 15th century onwards

These forms, derived from the open hood and cloth veil, would be worn over a fillet (sometimes with a loop, see *Fashionable head-dresses*, Fig 12) and small kerchief, by townswomen, senior servants and ladies in their homes. They were usually black. It is unclear whether they were lined, but you could line them with silk or linen (*Methods*, p. 51; Pl 1). Firm cloth can be left with raw edges, but finer types should be hemmed if unlined.

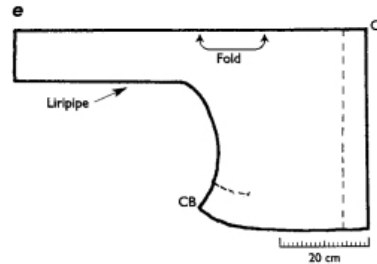
a. Hood. Half-circle shape with the front edge extended to form a brim. It is pleated into the neck at the back and would be gathered and stitched to a stay band on the inside, as in c.

b. Pattern for a. Broken lines show the fold line for the brim and the position for gathering and stitching to the stay band round the neck.

c. Inside detail, showing the stay band, a strip of cloth to secure the pleats. First pin it in place, then adjust the length to fit comfortably round the neck before stitching.

d. Another style, related to Fig 2b. The wide liripe is folded forward on the crown up to the turned back front edge. At the nape the lower edge is pleated onto a short stay band.

e. Pattern for d. Scale up the pattern and cut it in one piece on a fold. To make up, stitch the CB seam and underside of the liripe, then flatten the liripe and stitch across the end. The loop on the forehead is attached to the fillet beneath, see *Fashionable head-dresses*, Fig 12.

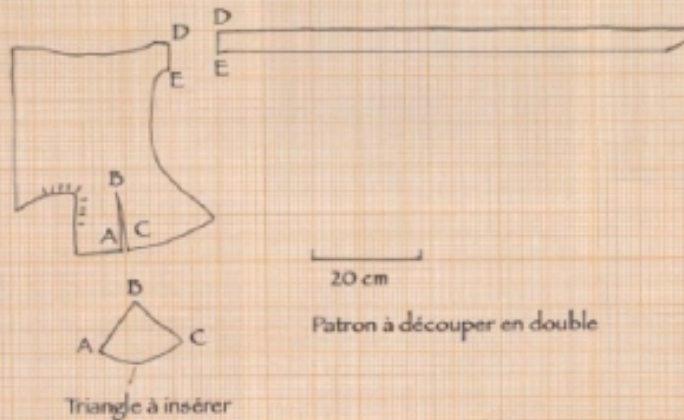
Střihy na dámské kápě a jednoduché čepce „nizozemského“ stylu, různé varianty burgundských pokrývek hlavy atd. – **Thursfield, Sarah: Medieval Tailor Assistant.** Costume & Fashion Press, Hong Kong 2001.

Kam pro další informace?

Chaperon

Le chaperon retrouvé lors des fouilles de Londres, est probablement celui d'une femme par comparaison avec les modèles représentés sur les illustrations. Il est daté de la fin du ^{xv}^e siècle.

Cette coiffe était très abîmée et le patron restitué, notamment au niveau de la cornette, est basé sur des rapprochements iconographiques.

Il est porté soit ouvert, soit fermé sous le menton grâce à des boutonnières se prolongeant sur le bas du guleron ici redessiné.

Sur cette illustration, nous les
avons portés le chaperon.
Avec un bouton.
Du M. 1070, fol. 118
Planche III (133-138).

Střih na dámskou kapuci a obsáhlé informace o úpravě hlavy s množstvím dobových vyobrazení – Vénier, Florent. **Le costume médiéval de 1320 à 1480**, nakl. Heimdal 2008, ISBN 978-2-8404-8254-3 .

Literatura

- Crowfoot, E., Pritchard, F., Staniland, K. **Textiles and clothing 1150 – 1450**. Museum of London Publication – The Boydell Press, Londýn 1992. ISBN 0-89676-293-4.
- Kybalová, Ludmila: **Dějiny odívání – Středověk**. Praha - Vimperk 2001, Nakladatelství Lidové noviny, 1. vydání, ISBN 80-7106-146-8.
- Thursfield, Sarah: **Medieval Tailor Assistant**. Costume & Fashion Press, Hong Kong 2001.
- Vénier, Florent. **Le costume médiéval de 1320 á 1480**, nakl. Heimdal 2008, ISBN 978-2-8404-8254-3 .
- Zerkowski, Wolf; Fuhrman, Rolf. **Kleidung des Mittelalters selbst anfertigen**. Zauberpfeder 2008. ISBN 978-3-938922-04-0.

Děkuji Vám za pozornost!

Mgr. Veronika Pilná ☼ krea@centrum.cz ☼ pilna@plzen.npu.cz